

Dr. VERES JÓZSEF tanszékvezető egyetemi docens, az állam és jogtudományok kandidátusa:

Az üzemi balesetek és foglalkozási betegségek
következményei orvoslásának alapvető vonásai
a termelőszövetkezetekben

I.

A szocialista társadalmunkban ma alapkövetelmény, hogy az üzemi balesetek és foglalkozási betegségek következményei orvoslásánál a szocialista állami és szövetkezeti szektor között ne legyen eltérés. Erre biztosíték egyrésze az ipar és mezőgazdaság termelési viszonyai közötti szintkülönbség nivellálódása, másrésze - és ez előbbiből is adódik - az eltérő szabályozások megszüntetésére törekvés, az egységes alapelvekre felépülő jogszabályi rendelkezések megjelenése. Mégis, ha az objektív és szubjektív feltételek, a követelmények alkalmazási lehetőségeinek, a következmények orvoslásának oldaláról szemléljük népgazdaságunk ágazatait, az eltérések szembeötlőnek. E rövid korreferátum keretében csak arra vállalkozhattunk, hogy az eltérő sajátosságok közül néhányat -, amelyek különösen a végrehajtás oldaláról érdekesek - megemlítsünk.

Már közhelyszerű az a megállapítás, hogy az üzemi balesetek és foglalkozási betegségek a termelési folyamat keretében az ok-okozat láncolatban egyfelől a termelés során jelentkező hiányosságok /ezek adott esetben lehetnek megoldhatatlanok is/ okozatai, másfelől okozói azoknak az intézkedéseknek, amelyek orvosi, gazdasági, szervezési, jogi területeken jelennek meg, s amelyeknek alapvetően kettős céljuk van: az ember /és nemcsak a munkaadó/ önmaga és a társadalom számára való teljes értékűvé tétele, az ehhez szükséges összes feltételek /orvosi, társadalombiztosítási, jogi stb./ megteremtése; a társadalom és az egyén közötti, kölcsönösségen alapuló, jogokban és kötelességekben meg-

nyilvánuló egyensúlyi helyzet helyreállítása. A két alapvető cél mellett itt kell megemlítenünk a kiegészítő harmadikat is: ez az intézkedésekben jelentkező speciális és generális prevenció, amelynek nemcsak emberi magatartásokra, de gazdasági, orvosi, szociális intézkedésekre is ki kell hatnia.

a/ A népgazdaságunk különböző ágazataiban - elsősorban az iparban és mezőgazdaságban - konvergálnak ugyan az üzemi balesetek és foglalkozási betegségek objektív és szubjektív körülményei /előzményei/, a két ágazat között mégis találhatunk eltéréseket. E területen a következőket emelnénk ki:

- a termelés természeti, technikai, szervezeti feltételeinek eltérő voltát
- az üzemen belüli szervezettség fokát
- a balesetelhárítási, munkaegészségügyi, a jogi és igazgatási eszközök, a végrehajtás területén jelentkező szintkülönbségeket
- az új körülményekhez való alkalmazkodás tudati fokát
- a felvilágosítás és nevelés sajátos vonásait.

Arra nincs lehetőségünk, hogy az eltéréseket meghatározó vagy legalábbis befolyásoló okokat taglaljuk, mégis ki kell hangsúlyoznunk az ipar és a mezőgazdaság szocialista fejlődésének útjában meglévő eltérések hatásait. Ebből eredően a kisárutermelő parasztgazdaságokat összefogó első mezőgazdasági termelőszövetkezetekben a munkavédelem megszervezése egészen új feladatot jelentett. A szövetkezeti mezőgazdaság munkavédelmi szervezete, az alkalmazott műszaki megoldások alig 10 éves múltra tekintenek vissza. Ma már a mezőgazdasági szövetkezeti üzemekben adottak az intézményes munkavédelem alapjai, és az állam a balesetelhárítást, az üzemegészségügy fejlesztését jelentős anyagi eszközökkel támogatja.

A statisztikai adatok sajnálatos módon még mindig azt bizonyítják, hogy népgazdaságunk egész területén az ezer dolgozóra eső balesetek száma nagy, de különösen sok balesetet regisztrálnak a mezőgazdaságban. A balesetek nagy számának okait a mezőgazdasági munkalélektan oldaláról is vizsgálták, de eltérő megállapításokra jutottak a balesetek okainak összefüggéseivel kapcsola-

tosan: egyesek a gyorsütemű gépesítésre hivatkoznak, amellyel nem járt együtt a gépeket biztonságosan kezelő, megfelelő szak tudással rendelkező dolgozók képzése, mások a balesetelhárító munka és biztonsági felügyelet gyengeségeit okolják, de felmerül a munkaerőkölcs, az éghajlati viszonyok, a nevelőmunka és még sok egyéb is.

A hazánkban alkalmazott deduktív statisztikai módszerrel feldolgozott adatokat vizsgálva szembetűnő, hogy az állami iparban és a szövetkezeti mezőgazdaságban bekövetkezett balesetek száma alig tér el, s ha a halálos balesetek arányát nézzük, az utóbbi szektorban rosszabb a helyzet. Ha csak a tavalyi, tehát az 1975-ös évet nézzük, azt kell látnunk, hogy az 1000 dolgozóra jutó bejelentett balesetek száma az állami iparban 45,2, a szövetkezeti mezőgazdaságban 43,2, vagyis alig 2 különbség jelentkezik a mezőgazdaság javára. Ellenben, ha a 100.000 dolgozóra jutó halálos balesetek számát vetjük össze, akkor az állami iparban 10.5-ös, a szövetkezeti mezőgazdaságban 19.1-es arányt kapunk, s ez már elgondolkodtató. Arra vonatkozóan pedig, hogy a szövetkezeti mezőgazdaságban a halálos baleseteknél a még hagyományosnak mondható tevékenység és a modern gazdálkodás mennyire alapja lehet a baleseteknek, példa az a statisztikai kimutatás, amelyik a halálos üzemi baleseteket a balesetet okozó körülmények szerint osztályozza. E szerint 1975-ben a szövetkezeti mezőgazdaságban összesen 118 halálos baleset volt. Ezek közül 71 traktorral, dömperral, vontatóval, lovaskocsival és egyéb járművel volt kapcsolatban, 8-at viszont robbanó, tűzveszélyes, mérgező, maró anyagok okozták.

Már ezekből a számokból is le lehet vonni azt a következtetést, hogy mind az üzemi balesetek, mind a foglalkozási megbetegedések területén a szövetkezetek az ipari üzemekhez viszonyítva hátrányosabb helyzetben vannak. A hátrányt fokozza az a körülmény is, hogy 1975-ben - 1960-hoz viszonyítva, tehát 15 évet áttekintve - majdnem egyharmadára csökkent a mezőgazdasági szövetkezeti üzemek száma /1960-ban 4.507 mg. tsz., 1975-ben 1.598 mg. tsz./, és a több telephelyű szövetkezeti üzemekben még nehezebbé vált az üzemen belüli konkrét balesetelhárítás, s nem utolsó

sorban a folyamatos munkabiztonsági propaganda.

Az üzemi balesetek és foglalkozási megbetegedések elkerüléséhez szükséges tárgyi és személyi feltételek ágazati eltérései mellett szólnunk kell a jogi szabályozás különbözőségeiről is. Csak 1959-ig tekintenénk vissza, mivel akkor jelent meg a mezőgazdasági termelőszövetkezetekre vonatkozó magasszintű átfogó jogszabály: az 1959. évi 7. sz. tvr. /Itt kell megemlítenünk, hogy azért foglalkozunk elsősorban a mezőgazdasági termelőszövetkezetekkel, mert az ipari szövetkezetekben ekkor már lényegében a munkajog szabályai érvényesültek./ A tvr. ugyan meghatározta a szövetkezeti tag alapvető kötelezettségét, amely a termelőszövetkezet közös munkájában való részvétel és az alapszabályban kötelezően előírt számú munkaegység teljesítésében nyilvánult meg, de az egészséges és biztonságos munkafeltételekről, általában a termelőszövetkezet munkáltatói kötelezettségeiről nem rendelkezett. /12. §./ A termelőszövetkezeti tagok üzemi baleset miatti kártalanításánál a tvr. csupán a dolgozók társadalombiztosítási nyugdíjáról szóló - ma már hatályát veszített - 1958. 40. sz. tvr.-re utalt.

Jelentős változás csak 8 év múlva következett be. 1967-ben ugyanis megjelent a mezőgazdasági termelőszövetkezetekről szóló 1967. évi III. sz. törvény. Itt már a termelőszövetkezet munkáltatói kötelezettsége is körvonalazódik abban, hogy "a termelőszövetkezet köteles gondoskodni tagjainak az adottságoknak megfelelő rendszeres és képzettségük szerinti foglalkoztatásáról. /Tv. 58. §. /3/ bek./. A tagokról való gondoskodás címszó keretében pedig azt az egységes alapelvet tükröző rendelkezés fogalmazódik meg, hogy a termelőszövetkezet köteles az egészséges és biztonságos munkakörülményeket és a tagok szociális segélyezését megvalósítani. /Tv. 64. §. /1/ bek./

Az 1971-ben kiadott Szövetkezeti Törvény /1971. évi III. tv./ mindhárom ágazatban egységesítette az egészséges és biztonságos munkafeltételek, munkakörülmények megteremtésére, általában a tagokról való gondoskodásra irányuló alapvető szabályokat. Ismeretes, hogy szó van a Szövetkezeti Törvény közeljövőben történő módosításáról. Az előzetes vita során olyan, már korábban

is hangoztatott nézet előretörésével lehet számolni, hogy a szövetkezeti tag védelme érdekében a munkajogi, társadalombiztosítási szabályozás hatályát minden vonatkozásban ki kell terjesztetni a szövetkezeti tagsági viszonyra, s a szövetkezeti szabályozás során arra csak utalni kell.

A szűkebb témánál maradva, ez azt jelentené, hogy kérdésese válna pl. a szövetkezeti tagok életének, egészségének, testi épségének megsértésével kapcsolatban keletkezett kártérítési felelősség részletes szabályainak szövetkezeti jogban való fenntartása, s a szövetkezeti jogszabályok csupán hivatkoznának a megfelelő jogszabályokra.

Azon, gondoljuk, nem lehet vitatkozni, hogy az ipari dolgozó és a szövetkezeti tag munka- és egészségvédelmi jogosultságainak azonosaknak kell lenniök, de kérdés, vajon azt az azonos szintet a feltételek, körülmények eltéréseit számba nem vevő, uniformizált és generális jogalkotással vagy éppen a differenciált szabályozásokkal lehet elérni. A jelzett kérdésre alapos elemzés nélkül nem volna helyes kategórikus választ adni. A gyakorlat minden esetre olyan jelzéseket közvetít /pl. az üzemi munka értelmezése, a települési viszonyok befolyásoló volta, a szövetkezeti család és az üzem kapcsolata vonatkozásában/, hogy csak néhányat említsünk meg, amelyek még a feltételek közötti különbségekre épülő, de eredményében azonosságra törekvő differenciált szabályozás létjogosultságát támasztja alá. És ezzel a kérdéssel tulajdonképpen a következő témakörhöz, nevezetesen a szövetkezeti tagok életét, egészségét, testi épségét, egészségét és biztonságos munkakörülményeit biztosító feltételek sajátos vonásaihoz értünk el.

b/ Az egészséges és biztonságos munkafeltételek megtartásának eszköztára széles és bővülő tendenciájú. A szükségképpen absztraháló jog oldaláról szemlélve a szolgálandó célt, elsősorban mégis arra kell választ találnunk, hogy

- milyen biztosítékok állnak rendelkezésünkre, illetve milyen biztosítékokat kell megteremtünk a feltételek állandó szélesítése, azok eredményességének fokozása érdekében

- hogyan lehet a felelősséget növelni a feltételek megteremtésének elhanyagolása, vagy éppen az alkalmazási kötelezettség - szűk érdekből történő - tudatos megszegésének megszüntetése céljából.

Mindezekre a kérdésekre viszont csak akkor tudunk választ kapni, ha az emberekről való gondoskodás e területén viszonylagos pontossággal megfogalmazzuk azokat a kapcsolatokat, amelyek a sajnálatosan jelentkező eredményekben szerepet játszanak. Közvetve a társadalom, közvetlenül a gazdálkodó egység felelőssége általában csak akkor jelentkezik, ha a dolgozó valamilyen termelői kollektívának tagja, s annak érdekében tevékenykedik, illetőleg a gazdálkodó egység a dolgozót foglalkoztatja. Az ilyen jellegű felelősséggel pl. családi kapcsolatokban, egyéni munkavégzés során, vállalkozásoknál, megbízásoknál nem találkozunk. A szövetkezetekben mutatkozó sajátosságok pedig ennél a határnál kezdődnek.

Ismeretes, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezetek szocialista nagyüzemek jelenleg, mégis a szövetkezeti tagok a közös munkát

- szervezeti egység keretében
- földterület megművelésének vállalásával
- vagy a termelőszövetkezet által meghatározott egyéb módon végzik.

Az egyéb módok közé tartozó munkavégzés tipikusan pl.

- a közös vállalkozásban való tevékenykedés
- a háztáji gazdaságban munkamegállapodással vállalt munka.

A felsorolásból is kitűnik, hogy a mezőgazdasági és ipari üzemek közötti különbségek okozói az általában még meglévő eltérő feltételek /körülmények/. Az egész nagy területből kiemelten - akt alításánál fogva - csak egyetlen, speciálisnak mondható, üzemi baleseteket előidézhető mezőgazdasági üzemi tevékenységgel szeretnénk kissé részletesebben foglalkozni. Ez a háztáji gazdaságban munkamegállapodással vállalt munka.

Ebben az évben jelent meg az a jogszabály /19/1976./V.27./ **MÉM** sz. r./, amelyik kimondja, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezettel kötött megállapodás alapján közös munka teljesítés-

nek kell tekinteni a szövetkezeti tagnak a háztáji gazdaságban - jogszabályi mellékletben meghatározott - állatok tartására, zöldség- és gyümölcsfajták termelésére fordított munkáját. Ezért a munkáért a szövetkezeti tagnak munkanapokat irnak jóvá, amelyeket figyelembe kell venni a szociális juttatásokra, és kedvezményekre való jogosultság megállapításánál is. A szövetkezeti, így különösen a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jogi szabályozás tehát gazdaságpolitikai, gazdasági indítékokra tekintettel a közös munkavégzés körét kiszélesítette.

A közös munkavégzési terület bővítése az eddig sem probléma mentes gyakorlatot tovább bonyolította. Azt nem lehet vitatni, hogy a munkavégzés során jelentkező és a dolgozót ért károsodások kérdésénél - azt akár felelősségi, akár társadalombiztosítási oldalról közelítjük is meg - egy következtetésnek mindig azonosnak kell lenni: ez a dolgozó védelme. A jog a munkavégzés során jelentkező károsodásokat a konzekvenciák alakulására tekintettel is csoportosítja. E csoportosításnak alapja pedig a munkavégzés és a károsodás közötti okozati összefüggés. A szövetkezeti tag károsodása munkáltatói oldalról jelentkező következményeinek is csak olyan mértékben lehet csökkennie vagy megszűnnie, amilyen mértékben mosódik el a dolgozói üzemi munkavégzés és a jelentkező károsodás közötti okozati összefüggés; és ez a tétel a munkáltatói felelősség szempontjából is döntő.

A szövetkezeti közös munka fogalmának bővítése a rehabilitáció, a társadalombiztosítás, a szövetkezeti jog területére egyaránt kihatással van. A legnagyobb problémát azoknak a zavaró körülményeknek a kiszűrése okozza, amelyek elhomályosítják az üzemi munka és a szövetkezeti tag károsodása közötti összefüggéseket.

A kontroll gyakorlásának nehézségei elsősorban nem a rehabilitáció és a társadalombiztosítás területén jelentkeznek /bár a szövetkezet pl. a táppénznek megfelelő betegségi segély kifizetésénél elsődlegesen érdekelt fél/, hanem a szövetkezet felelőségének megítélésében.

A működési kör fogalmának tágítása a munkajogi munkáltatói felelősség alakulására is jelentős mértékben kihat. Foko-

zottabban jelentkezik ez a hatás a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jogban. A termelőszövetkezeti jogi szabályozás szerint - hasonlóan a munkajogihoz - a termelőszövetkezet vétkességre tekintet nélkül köteles megtéríteni tagjának, halála esetén hozzátartozójának azt a kárát, amely a tagsági viszonyból eredő munkavégzési kötelezettségnek /s a továbbiak a lényegesek/ a termelőszövetkezet irányítása vagy ellenőrzése alatt történt teljesítése közben a tag életének, egészségének vagy testi épiségének megsértésével kapcsolatban keletkezett. A szövetkezet akkor mentesülhet a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a kárt működési körén kívül eső elháríthatatlan ok vagy kizárólag a károsult tag elháríthatatlan magatartása okozta, illetőleg mentesül a kár ama része alól, amelyet a tag vétkes magatartása idézett elő. /Tv. 90. §. /1/-/2/ bek./

A bírói gyakorlat eddig is "az egész határt" szövetkezeti működési körnek tekintette, nyilván a több központú /telephelyű/ mezőgazdasági termelőszövetkezeteknél és a szövetkezeti gazdálkodás egyes területeit összefogó kooperációknál az a "határ" tovább bővül. Ami a kérdéssel kapcsolatos látóhatár szélesítését illeti, egyrészt új szabályozás látszik indokoltnak, másrészt a felelősség és biztosítás régóta vajudó összekapcsolásának koncepcióját kellene ismételten terítékre tenni.

c/ Az üzemi balesetek és foglalkozási betegségek következményei orvoslásának szövetkezeti sajátosságai különösen a csökkent munkaképességű szövetkezeti tagok támogatásában, a foglalkozási rehabilitáció alakulásában nyilvánulnak meg legszembetűnőbben.

Az egységessé váló társadalombiztosítási és kártérítési felelősségi szabályozástól főleg a foglalkoztatási rehabilitáció rendezése tér el. Hozzá kell tennünk azonban, hogy a nem egészen 20 éves, jelentős eredményeket felmutató fejlődés nulla pontról indult el, hiszen az első magasszintű szövetkezeti szabályozások ezt a területet még nem fogták át.

Ma is figyelembe kell venni a csoporttulajdonon alapuló szövetkezeti belső öngazdálkodást. A munkaképtelenség, illetőleg csökkent munkaképesség kérdésében ugyanis elsősorban a szövetke-

zet operatív testületi vagy egyedi szervének /a vezetőségnek, illetőleg az elnöknek/ kell állást foglalni. Ezután kerülhet sor a szükséges egészségügyi szakvélemény megszerzésére, majd sérelmes döntés esetén az egészségügyi jogorvoslatra. Így mondhatjuk, hogy a csökkent munkaképességű szövetkezeti tag esetében csak akkor kell az elvégzendő munka mennyiségével kapcsolatosan - egészségügyi miniszteri rendelkezés szerint - az arra kijelölt szerv /rendelőintézet, Munkaképesség Csökkenést Véleményező I. foku Orvosi Bizottság/ szakvéleményét kikérni, ha a szövetkezetnek saját hatáskörében nem sikerült megfelelő munkát biztosítani tagja számára.

A Termelőszövetkezeti Törvény végrehajtási rendelete a munka mértékének megállapításán túl kötelezi a szövetkezetet arra is, hogy a csökkent munkaképességű tagok részére egészségi állapotuknak megfelelő munkát biztosítsanak. Természetesen a csökkent munkaképességet munkaalkalmassági orvosi véleménnyel kell igazolni. A csökkent munkaképességű szövetkezeti tagokról való gondoskodás elismert szabályozása mellett azonban azt is látnunk kell, hogy a végrehajtás, a jelentkező jogviták során bizonytalanság tapasztalható.

A csökkent munkaképességű dolgozók helyzetének rendezéséről szóló jogszabályok hatálya nem terjed ki a mezőgazdasági termelőszövetkezetek tagjaira. /Az ipari tagsági viszonyban lévőkre igen./ Ennek okát a szövetkezeti tulajdoni viszonyokban, a szervezeti struktúra eltéréseiben, a teherbírás alakulásában lehet keresni. Figyelembe kell venni azokat a speciális vonásokat is, amelyek a szövetkezeti üzem és a szövetkezeti tag háztáji gazdaságának együttműködésében, a szociális támogatásnak a szövetkezeti vagyona terhére is történő megoldásában nyilvánulnak meg; továbbá a mezőgazdasági munka sajátosságait, a munkaerő helyhez /településhez való/ kötődését. Tény azonban az, hogy a csökkent munkaképességű szövetkezeti tagok védelmével kapcsolatos tevékenység szintje meglehetősen alacsony, a vállalati dolgozók helyzete a mezőgazdasági szövetkezeti tagokéhoz viszonyítva lényegesen jobb.

II.

Feladatunk volt az üzemi balesetek, foglalkozási betegségek orvoslásával kapcsolatosan a szövetkezeti sajátosságok bemutatása, amelyek elsősorban a mezőgazdasági termelőszövetkezetek vonatkozásában nyilvánulnak meg. Jeleztük, szükségképpen még arra sem volt lehetőségünk, hogy az üzemi technikai, igazgatási feltételek, a társadalombiztosítás, a felelősség és a rehabilitáció szövetkezeti kérdéseit felsoroljuk, csupán az aktuális és főleg a megoldásra váró - a szövetkezeti tagokat és a szövetkezet vezetését egyaránt foglalkoztató - kérdésekre utaltunk.

Sajnálatos, hogy a szövetkezetekkel foglalkozó szakemberek számára ez a terület - speciális voltára tekintettel is - nem áll érdeklődésük homlokterébe. Meggyőződésünk pedig, hogy mind az elmélet, mind a gyakorlat számára számtalan fontos és nyitott kérdést kell még megoldani, s nem utolsó sorban aktívabban kell részt venni a szövetkezeti tagok tudatformálásában is.

Befejezésül szeretnénk kibővíteni a már említett gondolatot -, amely olyan igényt fogalmazott meg, hogy az ipari dolgozók és szövetkezeti tagok üzemi balesete és foglalkozási megbetegedése következményeinek orvoslása csak akkor lehet azonos szintű, ha mind a feltételek megteremtése, mind a jogi szabályozás egységes alapelvekre épülve, de differenciáltan történik - oly módon, hogy ehhez nemcsak a társadalom, de a különböző területen dolgozó szakemberek fokozottabb összefogása, a tapasztalatok kicserélése és felhasználása is szükséges. Meggyőződésünk, hogy a kollokvium ezt az igényt eredményesen szolgálja.